

É. Kiss Katalin laudációja

2007. szeptember 24.

MTA székház, Kisterem

É. Kiss Katalint a Magyar Tudományos Akadémia májusi közgyűlése választotta tagjai sorába, vele az első női tagot köszönhetjük Osztályunkon.

É. Kiss Katalin 1972-ben szerzett magyar-angol szakos tanári oklevelet a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. A diploma megszerzése után 1979-ig a debreceni egyetem oktatója, 1979 óta Budapesten dolgozik. Jelenleg a Pázmány Péter Tudományegyetem professzora és a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének tudományos tanácsadója.

Kutatásai központjában a magyar nyelv, elsősorban a nyelv mondattanának vizsgálata áll. Tudományos munkásságán végigvonul az a törekvés, hogy eredményeit mind nemzetközi szinten, idegen nyelven, mind pedig hazai fórumokon, magyar nyelven közzétegye. Publikációs listája több, mint 150 tételt tartalmaz, köztük hat monográfiát és nyolc szerkesztett tanulmánykötetet, amelyek hazai és nemzetközi kiadóknál jelentek meg. Munkáira több, mint hétszáz hivatkozás ismert. A hivatkozások magas száma miatt tanulmányai közül külön kiemelendők azok, amelyek a magyar szórendre vonatkoznak.

É. Kiss Katalin nemzetközi hírnevét több, a magyar nyelvvel foglalkozó, nemzetközi folyóiratban közzétett, tanulmány után az 1987-ben megjelent könyve alapozta meg, amely a konfiguracionalitás kérdésével foglalkozik, vagyis azzal, hogy a magyar nyelvben a mondat összetevői mennyire és milyen értelemben kötöttek bizonyos szintaktikai pozíciókhoz. Tipológiaiilag a szórendi kötöttségek szempontjából a nyelvek két nagy osztályba sorolhatók: a grammatikai alany központú (ún. alany-prominens) és a topik központú (ún. topik-prominens) nyelvek osztályába. É. Kiss Katalin generatív keretben újrafogalmazza azt a Brassai Sámuel óta ismert meglátást, hogy a magyar mondatszerkezetet nem a grammatikai alany és a grammatikai állítmány határozza meg, hanem a mondat információs szerkezetével is összefüggő logikai 'alany – logikai állítmány' tagolás. Újragondolta a magyar szórend szabad voltáról szóló tételt és megfogalmazta azokat a feltételeket, amelyek a szórend szabadságát korlátozzák.

A szórend szabályszerűségeit magyarázó technikai megoldások az évek folyamán sokat változtak. É. Kiss eleinte nagy szerepet szánt a transzformációs szabályoknak, köztük a topikalizációnak, amely egy laposnak feltételezett kiinduló szerkezetből kiindulva topik-pozícióba mozgat egy (vagy több) főnévi szerkezetet. Ennek a megoldásnak az volt a hátránya, hogy a topik-prominens és az alany-prominens nyelvek szerkezetét élesen elválasztotta egymástól. A későbbiekben adekvátabb megoldásnak tűnt az a feltételezés, hogy a két nyelvtípus szerkezeti különbségeit más alapszerkezetből kiindulva kell megmagyarázni.

A topik fogalma maga is számos problémát vet fel. Ezek közé tartozik az alábbi kérdések megválaszolása: mi lehet topik és mi a topik funkciója. Mindkét kérdésre csak szövegtani (diskurzusbeli) megfontolások alapján adható válasz. Így kerülnek előtérbe – immár generatív keretben – a Prágai Iskolának a mondat aktuális tagolására (téma-réma szerkezetére) vonatkozó elképzelései, amelyeket É. Kiss szintén beépít elméletébe.

A magyar mondat szerkezetének egy másik sarkalatos eleme a fókusz, amely kötelezően az ige előtti pozíciót foglalja el, igekötős ige esetében az igekötőnek ezért kell ilyenkor elmozdulnia helyéről. Ennek a közismert jelenségnek is van számos szintaktikai és szemantikai vetülete, amelyeknek a tisztázása nagy mértékben É. Kiss Katalin érdeme. A fókuszálás (kiemelés) is magyarázható transzformációval, de a fókusztól az összetevők mozgatása nélkül is számot lehet adni. Fontos meglátása, hogy kétféle fókuszt kell megkülönböztetnünk: az azonosító fókuszt, amely azt az egyedet vagy azokat az egyedeket azonosítja, amelyre vagy amelyekre az állítás érvényes (*Péter Annával ment el moziba (és nem Évával)*), és az információs fókuszt, amely a közlés egy fontos elemét emeli ki (*Tegnap este bemutattam Pétert **Marinak***). Az előbbi pozíciója kötött, az utóbbié nem az. É. Kiss a kétféle fókuszt szintaktikai tulajdonságait vizsgálja egyik igen sokat idézett cikkében, amely a *Language* c. folyóiratban jelent meg.

É. Kiss Katalin a topik és a fókusz problémáján kívül foglalkozott a kvantorszók és a tagadószó szórendi helyével és szintaktikai tulajdonságaival is. Szintaktikai kutatásainak eredménye az a feltételezés, hogy a magyar mondatnak van egy invariáns szerkezete: a mondatkezdő elem a topik, utána következhetnek a kvantorszók, majd a tagadószó és a fókusz, végül az ige. Csak az ige utáni elemek mozgathatók szabadon, vagyis csak ebben az esetben beszélhetünk a magyar nyelv esetében szabad szórendről.

É. Kiss Katalin kutatásai azonban nem szorítkoznak a szórendre, ill. a szórendhez kapcsolódó szintaktikai problémákhoz. Publikációs listáján találunk a főnévi és igei csoport belső szerkezetéről, a névmásokról, az igekötőről szóló tanulmányokat is, amelyekben a magyar és általános nyelvészet fontos és aktuális témáihoz szól hozzá.

É. Kiss Katalin eredményeinek nemzetközi szintű publikációival párhuzamosan magyar nyelvű írásai és hazai közéleti tevékenysége révén rendkívül sokat tett a magyar nyelvtan oktatásának megújításáért. A magyar nyelvtan egyetemi oktatásának újragondolását szolgálja az *Új magyar nyelvtan*, amelynek É. Kiss Katalin társszerzője és társszerkesztője. A nyelvtan azonban több, mint tankönyv. É. Kiss számos területen továbbfejleszti elgondolásait, és kiterjeszti modelljét néhány korábban nem tárgyalt területre (pl. az igeneves kifejezésekre, a mondatátszövődésre, a disztributív kvantort tartalmazó predikátum belső szerkezetére).

É. Kiss a közéletet is érdeklő nyelvi jelenségek problémájához is hozzászólt. A környező országok magyar nyelvészei és a magyar nyelv helyzete iránt érdeklődők számára készült az *Anyanyelvünk állapotáról* c. könyve. A könyv legfontosabb fejezete a „Romlik-e a magyar nyelv?” címet viseli. Ebben a fejezetben É. Kiss a mondattani, alaktani, hangtani és szókincsbeli változásokat vizsgálja és megkísérli megállapítani azokat az okokat, amelyek ezeket a változásokat előidézik. Legfontosabb következtetése az, hogy a változások legtöbbször a magyar nyelv szerkezeti sajátosságaival megmagyarázhatók. Külön alfejezet tárgyalja a határon túli magyarok nyelvhasználatában megmutatkozó változásokat, az idegen szavak kérdését, azokat a feladatokat, amelyek az Európai Unióban a magyar nyelv védelmét és megerősödését szolgálják.

É. Kiss Katalin tudományos eredményeiért számos elismerésben részesült. 1985-ben megkapta a Magyar Nyelvtudományi Társaság Gombocz Zoltán díját, 1994-ben az *öt Center for Advanced Study* (Stanford, Princeton, Berlin, Wassenaar és North Carolina) által alapított *Új Európa Díjat* (New Europe Prize), 2001-ben a Charles Simonyi Ösztöndíjat, 2004-ben pedig a Palladium díjat. Az *Academia Europaea* 2005-ben választotta tagjai sorába.

É. Kiss Katalin megválasztásával Akadémiánk Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya egy kiemelkedő teljesítményt nyújtó, a magyar és a nemzetközi nyelvtudományt egyaránt számos területen gazdagító tudóssal gyarapodott.

Források: Kiefer – Kertész: É. Kiss Katalin akadémikusi felterjesztése, É. Kiss Katalin életrajza és publikációs listája.

Kiefer Ferenc akadémikus